

Journal of Analytic Divinity
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/jad>
E-ISSN: 2602-3792
6/2 (Aralık/December 2022), 35-52.

Ortaöğretim Öğrencilerinde Sosyal Değerler ve Dindarlık İlişkisi
The Relationship of Social Values and Religiousness in Secondary Students

Betül Doğan Sarıkaya

Din Psikolojisi Bilim Uzmanı, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Expert of Psychology of Religion, Ankara Yıldırım Beyazıt University, Institute of Social
Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies
E-posta: dgnbtl.0606@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0001-8557-6153.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 16 Eylül/September 2022
Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Kasım/ November 2022
Yayın Tarihi / Date Published: 15 Aralık/15 December 2022
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Kış-Aralık/Winter-December
DOI: 10.46595/jad.1190175

Cite as / Atıf: Doğan Sarıkaya, Betül. "Ortaöğretim Öğrencilerinde Sosyal Değerler ve Dindarlık İlişkisi". *Journal of Analytic Divinity*, (Aralık/December 2022), 35-52.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Betül Doğan Sarıkaya)

Finansal Destek / Grant Support: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Yazar Katkıları / Author Contributions: Betül Doğan Sarıkaya % 100

Web: <http://dergipark.org.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Öz

Ortaöğretim düzeyindeki öğrencilerin ergenlik çağında (14-18 yaş) olduğu kabul edilir. Ergenlik dönemi, kişilerin hayatlarında yaşadıkları kritik dönemlerden biridir. Bu dönemde biyolojik, fiziksel ve duygusal değişimler yaşayan ergen birey, benliğini inşa ederken bu değişimlerin etkisi altındadır. Bu inşa sürecinin önemli bir kısmını oluşturan benliğin sosyal inşasında ise çalışmanın değişkenlerinden biri olan sosyal değerlerin oldukça önemli bir etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda çalışma, 14-18 yaş grubu ortaöğretim öğrencilerinde, sosyal değerler ve dindarlık ilişkisini incelemektedir. Böylece kritik bir eşiği tecrübe eden ve değişimler geçiren ergenlerin, aile, geleneksel, bilimsel, siyasi, çalışma-iş ve dini değerler olarak sınıflandırılan sosyal değerleri içselleştirme biçimleri anlaşılmaktadır. Ayrıca sahip oldukları sosyal değerleri ile iman, duygu, ibadet ve etki boyutları ile dindarlıkları arasındaki korelasyonun anlaşılması amaçlanmıştır. Örneklem grubu olarak Ankara Pursaklar ilçesinde bulunan Anadolu, Fen, Meslek ve İHL lise öğrencileri seçilmiştir. Seçilen örneklem grubuna uygulanan anket formu Bolat'ın "Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği" ve Gülmez'in "Dindarlık Ölçeği" soruları ve demografik değişkenler sorularından oluşturulmuştur. Çalışmada elde edilen veriler SPSS programı vasıtasıyla analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ergenlerde sosyal değerler ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Aynı şekilde sosyal değerlerin varlığının dindarlığı pozitif yönde etkileyen bir etken olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Ortaöğretim, Sosyal Değer, Ergen, Dindarlık.

Abstract

Secondary school students are considered to be in adolescence (14-18 years). Adolescence is one of the critical periods in people's lives. The adolescent individual, who experiences, biological, physical and emotional changes during this period, is under the influence of these changes while constructing his/her self. It can be stated that social values, one of the variables of the study, have a very important effect on the social construction of the self, which constitutes an important part of this construction process. In this context, the study examines the relationship between social values and religiosity in secondary school students aged 14-18. Thus, it is understood that adolescents who experience a critical threshold and undergo changes internalize social values classified as family, traditional, scientific, political, work-work and religious values. In addition, it is aimed to understand the correlation between their social values and their dimensions of faith, emotion, worship and influence, and their religiosity. Anatolian, Science, Vocational and IHL high school students in Pursaklar district of Ankara were selected as the sample group. The questionnaire applied to the selected sample group was composed of Bolat's "Multidimensional Social Values Scale" and Gülmez's "Religiousness Scale" questions and demographic variables. The data obtained in the study were analyzed by the SPSS program. According to the results obtained, there is a significant relationship between social values and religiosity in adolescents. Likewise, it has been determined that the existence of social values is a factor that positively affects religiosity.

Keywords: Psychology Of Religion, Secondary Education, Social Values, Adolescent, Religiosity.

Giriş¹

Ortaöğretim öğrencilerinin 14-18 yaş grubunda bulunmaları nedeniyle ergenlik dönemlerini yaşadıkları kabul edilmektedir. Ergenlik döneminin karakteristik özelliklerinin topluma uyum sürecinin bir parçası olduğunu ifade etmek gerekir. Bu dönem, ergenin çevresiyle uyum ve çatışma denkleminde dengeli ilişkiler kurma çabası ile şekillenmektedir.²

İnsan hayatında kritik bir evre olarak ergenlik konumuz itibariyle dindarlık ile de yakından ilişkisi kurulan bir dönemdir.³ Dindarlık genel olarak psikolojik ve pratik boyutlarıyla dinin kişilik üzerindeki etkilerini anlatmak için kullanılmaktadır. Dindar tanımı, kendisini kutsala ait hisseden ve kutsal emirlere uyan kişi anlamlarında kullanılmaktadır⁴ Dindarlığın ölçülmesi ve kavramın tanımlanmasında sosyal bilimciler arasında farklı tipolojiler geliştirildiği bilinmektedir. Bu farklılığın sebebinin tercih edilen değişik kavramsal çerçeveler, karşılaştırma yaparken ortaya çıkan geçerlilik sorunu, sınıflandırmanın gücü, aşırı genelleme gibi zorluklardan kaynaklandığından bahsedilmektedir.⁵ Çalışmada tercih edilen dindarlık ölçeğine ait sınıflamanın ise Glock ve Stark'ın dindarlık tipolojisinden⁶ etkilenerek hazırlandığı ifade edilmelidir.⁷

Dindarlığın insanın biyolojik ve psikolojik gelişimine paralel olarak değişime uğradığı özellikle 12 yaştan başlayarak ergenliği takip eden süreçte sorgulama ve soyut düşünme becerilerinin kazanımıyla kişiselleştirilmiş, özerk ve eleştirel bir dindarlık inşa edildiği ifade edilmiştir.⁸ Erikson, ergenlerde kişiselleştirilmiş tarih algısı ile toplumsal tarihin uzlaştırılmasında din ve diğer kurumların etkisinden bahsetmektedir. Psikososyal

¹ Bu makale, yazarı Betül Doğan Sarıkaya tarafından Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Psikolojisi Bilim Dalında savunması gerçekleştirilen "Ortaöğretim Öğrencilerinde Sosyal Değerler ve Dindarlık İlişkisi" isimli tezden üretilmiştir.

² Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü- Ciltli* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017), 258; Richard M. Lerner vd., "Understanding Developmental Systems in Adolescence: Implications for Methodological Strategies, Data Analytic Approaches, and Training", *Journal of Adolescent Research* 16/1 (01 Ocak 2001), 11-12.

³ Ronald F. Duska - Mariellen Whelan, *Moral Development: A Guide to Piaget and Kohlberg* (New York: Paulist Press, 1975); Michael J. Donahue - Peter L. Benson, "Religion and the Well-Being of Adolescents", *Journal of Social Issues* 51/2 (1995), 145-160; C. A. Markstrom, "Religious Involvement and Adolescent Psychosocial Development", *Journal of Adolescence* 22/2 (Nisan 1999), 205-221; Michael R. Levenson vd., "Religious Development from Adolescence to Middle Adulthood", *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*, ed. Raymond F. Paloutzian - Crystal L. Park (Guilford Publications, 2005); Yoav Ganzach - Chemi Gotlibovski, "Individual Differences and the Effect of Education on Religiosity", *Learning and Individual Differences* 36 (01 Aralık 2014), 213-217.

⁴ Peregrine Murphy Kavros, "Religiosity", *Encyclopedia of Psychology and Religion*, ed. David A. Leeming vd. (Springer, 15 Mayıs 2020), 768-769.

⁵ Asım Yapıcı, "Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 2/2 (01 Haziran 2002), 75-78.

⁶ Rodney Stark- Charles Y. Glock, *American Piety: The Nature of Religious Commitment (Patterns of Religious Commitment)* (Berkeley: University of California Press, 1968).

⁷ Çiğdem Gülmez, *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme Ve Dindarlık*, Doktora Tezi (Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).

⁸ Renzo Vianello, "Religious Beliefs and Personality Traits in Early Adolescence", *International Journal of Adolescence and Youth* 2/4 (01 Ocak 1991), 288; 295.

gelişim kuramı ergeni, sadakat duygusu ile betimleyerek din kurumuna bağlılığını bu pencereden değerlendirir.⁹

Dindarlık; duygu, tutum ve davranış şeklinde bilişsel ve toplumsal süreçlerde inancın yansıması olarak belirir. Bu nedenle dindarlığın kişinin sosyo psikolojik süreçler neticesinde inşa ettiği değerler ile yakından ilişkisi vardır. Literatürde ortaya konulan değer sınıflamaları yoluyla dindarlık ve değerler arasında ilişki daha sistematik bir biçimde incelenebilmektedir. Bu değer sınıflamalarından en bilineninin ise Schwartz'ın değer sınıflaması¹⁰ olduğu söylenebilir.¹¹ Çalışmada kullanılan çok boyutlu sosyal değer sınıflamasının ise toplumsal değerleri ön plana çıkararak bir tiplendirme gerçekleştirdiği ifade edilmelidir.¹²

Ergenlik döneminin kendine has özellikleri ile dindarlığa olan etkileri kişinin dini kimliğinde oldukça belirleyicidir. Fowler'ın İnanç Gelişim Teorisi inancın hayat boyu farklı basamaklar halinde geliştiğini aktarır. Buradan hareketle ergenlik döneminde bireysel düşünmeye dayalı inanç gelişiminin ön plana çıktığı söylenebilir.¹³ Ergenlikte dindarlık ile ilgili en temel gösterge kurumsal dindarlığa karşı oluşan itiraz ve bireysel dindarlık inşa etme çabalarındaki yoğunlaşmadır.¹⁴ Ergenliğin bir geçiş dönemi olması bilişsel gelişime bağlı olarak dini şüphe, dini itiraz ve sorgulamaların yoğunlaşmasını beraberinde getirmektedir. Bu dönemde ergen bireyler çevreleri ile dini kimlik ve dindarlık noktasında çatışmalı bir ilişki yaşarlar. Bu çatışmalı ilişkinin dini şüphe, soyut düşünme, anne-baba otoritesi merkezinde otoriteden bağımsızlaşma ve özgür olma talebi, yetersiz din eğitimi, baskı, suçluluk duygusu, cinsellik, din-bilim karşılaştırması gibi nedenlerle dini ve ahlaki konulardan uzak durma şeklinde gerçekleştiği ifade edilmektedir.¹⁵

Dindarlık, bireyin düşünce, duygu ve davranışlarıyla ilgili olduğu gibi değer kavramı da insanın fiilleri ile ilişkilidir. İnsanlar davranışlarını bazı idealler ve ilkeler etrafında şekillendirir. Bu ilke ve idealler davranışa giden yoldaki işaretler olarak da düşünülebilir. Aynı zamanda kişilerin kutsallık atfettikleri şeylerin değer olarak kavramsallaştırılması söz konusudur.¹⁶ Psikolojik açıdan değerın insan davranışlarında bir kriter olması ve kişinin

⁹ Erik H. Erikson, *The Life Cycle Completed* (New York: W. W. Norton & Company, 1998).

¹⁰ Shalom H. Schwartz- Lilach Sagiv, "Identifying Culture-Specifics in the Content and Structure of Values", *Journal of Cross-Cultural Psychology* 26/1 (Ocak 1995), 92-116.

¹¹ Bart Duriez vd., "Dindarlık Hayatımızı Hâlâ Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller", çev. Veysel Uysal, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (23 Ocak 2014), 28-29.

¹² Yavuz Bolat, "Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği", *Turkish Journal of Education* 2/4 (31 Ekim 2013), 13-27.

¹³ Adem Aygün- Ali Ulvi Mehmedoğlu, "James W. Fowler ve İnanç Gelişim Teorisi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 6/1 (01 Mart 2006), 127-129.

¹⁴ Inger Furseth- Pål Repstad, "Bireysel Dindarlık", çev. Mustafa Ulu, *Bilimname* 2013/2 (01 Haziran 2013), 207.

¹⁵ Celal Çayır, "Ergenlerin Dini İnanç, Şüphe ve Dini Tutumları Üzerine Bir Araştırma", *Bilimname* 1/2 (2014), 65-73.

¹⁶ Enver Uysal, "Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanı Erdemler-İslâmî Erdemler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (01 Ocak 2003), 2.

inançlarıyla yakından ilgili olduğu kabul edilir.¹⁷ Din psikolojisi disiplini ise insan bilincinde Tanrı imajı oluşmasıyla birlikte insanın sahip olduğu değerlerine atıf olarak Tanrı ve din ile ilgili öğelere yer vereceğini ve böylece bireyin değerler sisteminin dini de referans alarak şekilleneceğini ortaya koyar.¹⁸ Kimsenin doğuştan dindar olduğu iddia edilmemektedir. Buradan hareketle dindarlığın bir inşa süreci olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira dini gelişim aynı zamanda bir bilinç gelişimidir. Bu gelişim sürecinde sağlıklı bir kişilik oluşabileceği gibi, sağlıklı bir kişiliğin de bu süreçteki motivasyon unsuru olduğu varsayılır.¹⁹ Bu nedenle kritik bir gelişim evresi olan ergenlik dönemi, dini gelişimle yakından ilgilidir.²⁰

1. Konu, Amaç ve Hipotezler

1.1. Konu ve Amaç

Ergen bireyin hayatında dindarlık ve değerlerin konumu açıkça görülmektedir. Bu ilişkiyi ortaya çıkarmaya dönük çalışmaların alan yazınına da yansıdığı görülmektedir.²¹ Bu açıdan çalışmanın temel problemi ergenlerin hayatının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olan dindarlıkla, sosyal değerler arasında nasıl bir ilişkinin var olduğudur.

Çalışmanın alt problemleri ise şu şekildedir;

- Dindarlığın alt boyutları olan duygu, inanç, bilgi ve davranış boyutlarının sosyal değerlerle ilişkisi nasıldır?
- Sosyal değerlerin alt boyutları olan, aile, bilimsel değerler, çalışma-iş değerleri, dini değerler, geleneksel değerler, siyasi değerler boyutlarının dindarlıkla ilişkisi nasıldır?

¹⁷ Erol Güngör, *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar* (Amsterdam: Ötüken Yayınları, 1993), 9.

¹⁸ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2017), 35-36.

¹⁹ Behlül Tokur, *Klasik ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi* (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2020), 98-99.

²⁰ Mustafa Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/17 (01 Aralık 2004), 236.

²¹ Özcan Calp, *Lise Son Sınıf Öğrencilerin Sosyal Değerlere Bakışı*, Yüksek Lisans Tezi (Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2006); Gökhan Kayır, *Ortaöğretim Öğrencilerinin Değer Algılarının İncelenmesi: Eskişehir İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2011); Tolga Seki, *Ergenlerin Sosyal Görünüş Kaygısı ve Özel İyi Oluşlarının Sahip Oldukları Değerlik Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014); Yusuf Kavun, *Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016); Yasemin İpek, *Fen Lisesi Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine İlişkin Tutumları ve Değer Algıları (Diyarbakır İli Örneği)*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016); E. Helin Yaban, *Ergenler ve Beliren Yetişkinlerde Sosyal Değer Yöneliminin Gelişimsel, Sosyal-Bilişsel Ve Bağlamsal Bir Model Çerçevesinde İncelenmesi*, Doktora Tezi (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017); Betül Acat, *Ergenlerde Dindarlık, Değerler, İnternet Bağımlılığı ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019); Kemal Coşkun, *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Din Anlayışı ve Sosyal Değerler Algısı*, Doktora Tezi (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020); Çiğdem Asar, *Lise Öğrencilerinin Tanrı Tasavvuru ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Yalova Örneği*, Doktora Tezi (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020); Ali Gül, *Yurt Dışındaki Türk Okullarında Öğrenim Gören Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Ahlaki Değer Düzeyleri*, Doktora Tezi (Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021); Büşra Temur, *İmam Hatip Lisesi 1 ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri-Gaziantep İli, Araban İlçesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022).

1.2. Hipotezler

Sosyal değerler ve dindarlık ilişkisinin yoklandığı çalışmanın hipotezleri şu şekildedir.

H1. Sosyal değerler ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2. Dindarlığın sosyal değerler üzerine anlamlı bir etkisi vardır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın genel evreni Ankara, araştırma evreni ise Ankara, Pursaklar İlçesinde öğrenim gören 14-18 yaş grubu ortaöğretim öğrencileridir. Örneklem grubunu ise Ankara ili Pursaklar ilçesinde 4 farklı ortaöğretim kurumunda eğitim gören öğrencilerden ve basit tesadüfi örneklem tekniği ile seçilmiştir. Örneklem büyüklüğü 0.5 hata payı ve %95 güvenilirlik düzeyi ile 370 öğrenci olarak hesaplanmış çalışmada 604 öğrenciye ulaşılmıştır. Örneklem grubundan elde edilen anket verilerinden 594 tanesi çalışma analizlerinde kullanılmıştır. Araştırmacı bu çalışmayı gerçekleştirirken çalışmanın veri toplama kısmı pandemi dönemine denk geldiği için anket formları online platformlar aracılığı ile örneklem grubuna ulaştırılmıştır. Ayrıca araştırma, verilerin elde edildiği Nisan 2021-Mayıs 2022 tarih aralığı ile sınırlanmıştır.

2.2. Ölçme Araçları

Çalışmada kullanılan *Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği*, Erol Güngör'ün değer sınıflamasından faydalanılarak oluşturulmuştur. Çalışma ve İş Değerleri ile ilgili boyut ise Akbaş'ın (2004) gerçekleştirdiği doktora tezinden alınmıştır. Aile değerleri, bilimsel değerler, çalışma-iş değerleri, dini değerler, geleneksel değerler ve siyasi değerler boyutlarından oluşmaktadır. Ölçekte 5'li likert yapıda cevaplama sistemi kullanılmıştır. Ölçek farklı boyutları ölçen 42 maddeden oluşmaktadır.

Anket formunda dindarlık ile ilgili sorular için Glock ve Stark dindarlık modeli esas alınarak Gülmez (2014) tarafından hazırlanan *Dindarlık Ölçeği* kullanılmıştır. Bu ölçek toplamda 23 maddeden oluşmakta ve dindarlığın iman, duygu, etki ve ibadet boyutlarını ölçmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Verilerin elde edilmesinde ilgili dönemde eğitime ara verilen dönemlerin olması, öğrencilerin online olarak gerçekleştirilen faaliyetlere karşı duyarsızlaşması vb. zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorluğun aşılmasında eğitim kurumlarındaki öğretmenler ve idareciler yardımcı olmuşlardır. Sonuç olarak Mayıs 2022 itibarıyla veriler elde edilmiştir. Her araştırma belirli bir yöntem izleyerek gerçekleştirilmektedir. Bu sayede yapılan araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmış olacaktır. Bu çalışma da bulgularını elde

ederken nicel araştırma yaklaşımını ve tarama metodunu kullanmıştır. Tarama araştırmalarının tarihi antik nüfus sayımlarına kadar uzanabilmektedir. Tarama araştırmaları araştırılan probleme dair istatistiksel veriler sunmayı sağlamaktadır. Tarama araştırmalarında katılımcılara tek seferde pek çok soru yöneltilmektedir.²² Araştırmada amaç ve hipotezler bölümünde verilmiş olan hipotezlerin sınanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda uygulanan çok boyutlu sosyal değerler ölçeği ve dindarlık ölçeğinin, ölçek maddelerinden elde edilen veriler analizi SPSS programı yardımıyla yapılmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Ortaöğretim Öğrencilerinde Sosyal Değerlerin Dindarlık ile İlişkisi

Tablo 1. Aile Değerleri ile İman, Duygu, Etki ve İbadet Arasındaki İlişkiyi Belirlemek İçin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları.

		İman	Duygu	Etki	İbadet
Aile Değerleri	r	,366**	,442**	,445**	,324**
	p	,000	,000	,000	,000
	N	594	594	594	594

Aile değerleri ile iman, duygu, etki ve ibadet arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre sosyal değerler içerisinde ilk olarak incelediğimiz aile değerleri ile iman, duygu, etki ve ibadet arasında pozitif yönlü, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buradan hareketle aile değerlerinin dindarlığı destekleyen bir değişken olduğu ifade edilebilir. Aynı şekilde aile değerlerinin dindarlığın etki boyutu ile diğer boyutlardan daha anlamlı bir ilişkide olması, aile değerlerinin bireyin dini davranışa dönüştürebildiği kazanımları desteklediğini göstermektedir. Yaptığı araştırmada Doğan, dindarlık ve muhafazakar aile değerleri arasında bir korelasyonu tespit etmiş ve dini davranışların muhafazakar aile tutumlarında ikinci en önemli etken olduğunu açıklamıştır.²³ Aile, bireyin doğumundan itibaren değerleri içselleştirdiği ve uyguladığı ortamıdır²⁴. Aile ortamındaki değişkenler bireyin hayatını ve dolayısıyla inançlarını da derinden etkiler. Aynı zamanda çalışmada elde edilen sonucun örneklem grubunun henüz ailesi ile birlikte yaşıyor oluşu ve dolayısıyla aile içerisinde öğrenilen dini değerlerin bir yansıması olarak da okuyabiliriz. Bununla birlikte ailede yapılan ibadetler bireye birlikte hareket etme de motivasyon sağlamaktadır. Zira aileden ayrıldığında kişinin etrafında ibadet eden bireyler yoksa ibadet etmeye daha az ilgili duyacağı düşünülmektedir.

²² W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri (2 Cilt Takım): Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*, çev. Özlem Akkaya, 2020, 395-396.

²³ Şahin Doğan, "Dindarlık-Muhafazakâr Aile Değerleri İlişkisi", (2016).

²⁴ Özcan Güngör, "Aile Değerleri" İçinde: Değerler ve Toplum, Ed. Özcan Güngör. (Ankara: Nobel Yayınları, 2022), s.211-232

Tablo 2. Bilimsel Değerler ile İman, Duygu, Etki ve İbadet Arasındaki İlişkiyi Belirlemek İçin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları.

		İman	Duygu	Etki	İbadet
Bilimsel Değerler	r	-,155**	-,140**	-,113**	-,162**
	p	,000	,001	,006	,000
	N	594	594	594	594

Bilimsel değerler ile iman, duygu, etki ve ibadet arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Sosyal değerlerin alt boyutunu oluşturan bilimsel değerler ile iman, duygu, etki ve ibadet arasında negatif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu çarpıcı sonuca göre ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin bilimi, dinle ilişkilendirme noktasında olumsuz görüşlere sahip olduğu söylenebilir. Bunun yanında özellikle sosyal medyada yanlış dini temsiller ve irrasyonel din anlatısı ergenlerin bilim ve dindarlık arasında olumlu ilişki kurmasını engelleyebilmektedir. Bu araştırmanın pandemi döneminde gerçekleştirilmiş olması ve pandemi, aşı, hastaneler ve sağlık hizmetleri gibi konuların dini referanslarla tartışılması, bu tarz bir tepkiyi beraberinde getirmiş olduğu ifade edilebilir. Nitekim özellikle bilimsel değerleri dine önceleyen deist düşüncelerin de Allah'ın cezalandırıcı olduğu fikri üzerinde kurulu kötülük problemi etrafında şekillendiği bilinmektedir.²⁵ 2017-2018 yılları arasında, İHL'lerde okuyan 1150 öğrenciden oluşan bir örneklem grubu ile gerçekleşen Coşkun'un araştırmasında bilim-iş değerleri ile dindarlık arasında pozitif anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.²⁶ Coşkun'un çalışmasında bilimsel değerler ve dindarlık ilişkisinde İHL'de eğitim gören öğrenciler anlamlı bir ilişki oluştururken çalışmamızda gerçekleştirilen çoklu karşılaştırma testlerinde lise türleri arasında fark bulunamamıştır. Ancak Coşkun'un da tespit ettiği gibi ergen yaş grubunda dinin etki boyutu ile bilimsel değerler arasındaki negatiflik diğerlerine oranla azalmaktadır. Üç yıl ara ile yapılan bu çalışmalarda çıkan farklı sonucun ergenlerin bilim ile dini değerleri birbirinden daha fazla ayırttığını göstermektedir. S. Kuczkowski bu noktada dindarlık ve bilimsel bilgiyi eşleştirebilecek bilişsel ve duygusal zekayı dinsel olgunluk seviyesi ile ilişkilendirmektedir.²⁷

²⁵ Gülten Koç, "Lise Öğrencilerinin Deizm Algısı: İstanbul Başakşehir Örneği", *Edebiyat Dilbilim Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 1/1 (12 Haziran 2022), 82-83.

²⁶ Kemal Coşkun, "Dindarlık ve Toplumsal Değerler: İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Üzerine Görgül Bir Çalışma (Ankara Örneği)", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/1 (30 Haziran 2020), 132.

²⁷ (S. Kuczkowski, 1993 akt. Michal StriZenec, "Dindarlık ve Bilişsel Süreçler", çev. Abdulvahid Sezen, *Dinbilimleri Journal* 10/3 [Eylül 2010], 284.

Tablo 3. Çalışma-İş Değerleri ile İman, Duygu, Etki ve İbadet Arasındaki İlişkiyi Belirlemek İçin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları.

		İman	Duygu	Etki	İbadet
Çalışma-iş Değerleri	r	,130**	,160**	,150**	,098*
	p	,001	,000	,000	,017
	N	594	594	594	594

Çalışma-iş değerleri ile iman, duygu, etki ve ibadet arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Çalışma-iş değerleri ile iman, duygu, etki ve ibadet arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışmanın İslam dininde oldukça önemli görüldüğü hatta 'ibadet' olarak addedildiği bilinmektedir. Ergenlerde çalışma değerlerinin dindarlıkla düşük düzeyde ilişkilendirilmesi bu bağlamda bir bilgi eksikliğine delalet ediyor olabilir. Ancak ergenlik çağındaki katılımcılarımızın ibadet boyutuna kıyasla duygu boyutu ile düşük düzeyde de olsa dindarlık ve çalışma-iş değerlerini ilişkilendirdiği görülmektedir. Benzer sonuçların farklı örneklem gruplarında ortaya konulduğu²⁸ ancak içsel ve dışsal dindarlık ayrımı yapılan bir çalışmada içsel dindarlık ile çalışma değerleri arasında pozitif korelasyon tespit edilmiştir.²⁹ Buradan hareketle örneklem grubunun dışsal dindarlık motivasyonu ile çalışma-iş değerlerini yorumladığı anlaşılabilir. Günümüzde yetiştirilen çocukların; çalışmanın, helal kazanç sağlamanın, emeğin ve hakkıyla yapılan işin ibadet oluşu noktasında yeterli değerler eğitimine maruz kalmaması böyle bir sonucun ortaya çıkmasına neden olabilir. Aynı zamanda modern tüketim kültürünün kitle iletişim araçları yoluyla özellikle gençler üzerinde oluşturduğu etki üretme, çalışma, ortak hareket etme bilincinin zayıflamasına neden olabilir.

Tablo 4. Dini Değerler ile İman, Duygu, Etki ve İbadet Arasındaki İlişkiyi Belirlemek İçin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları.

		İman	Duygu	Etki	İbadet
Dini Değerler	r	,699**	,731**	,709**	,529**
	p	,000	,000	,000	,000
	N	594	594	594	594

²⁸ Ryan D. Duffy, "Spirituality, Religion, and Work Values", *Journal of Psychology and Theology* 38/1 (01 Mart 2010), 52-61.

²⁹ Roxana AI Cardoso- I. S. Mone, "Religiousness, Spirituality and Work Values: A Step Forward for Work-Balance", *Journal Of Evidence-Based Psychotherapies* 16/1 (2016), 67-77.

Dini değerler ile iman, duygu, etki ve ibadet arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Dindarlık ile ilişkisinin, diğer sosyal değerlere nazaran kuvvetli çıkması muhtemel olan dini değerler ile iman, duygu, etki ve ibadet arasında pozitif yönlü, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sonuçlar arasında dikkat çeken dindarlığın duygu boyutu ile dini değerlerin pozitif anlamlı en yüksek değere tekabül etmesidir. Ergenlik döneminde kimlik ve anlam arayışı, cinsel dürtülerle birlikte ortaya çıkan suçluluk duygusu, rekabet ve başarı gibi temel sorunlardan oluşan duygusal iniş-çıkışlar bu dönemde, dini değerlerin, duygu boyutu ile ilişkilendirilmesini destekler görünür.³⁰ Dindarlığın, dini değerlerle ilişkili olarak anlaşılması ergenlerin soyut düşünme becerilerinin gelişimiyle orantılı olarak değerlendirilebilir.

Tablo 5. Geleneksel Değerler ile İman, Duygu, Etki ve İbadet Arasındaki İlişkiyi Belirlemek İçin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları.

		İman	Duygu	Etki	İbadet
Geleneksel Değerler	r	,225**	,280**	,311**	,191**
	p	,000	,000	,000	,000
	N	594	594	594	594

Geleneksel değerler ile iman, duygu, etki ve ibadet arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Toplumun yönlendirmesi ve toplumsal hafızanın daha ağır bastığı geleneksel değerler ile iman, duygu, etki ve ibadet arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Geleneksel değerlerin en çok ilişkili olduğu dindarlık etki boyutu, dinin kimliğe büründüğü toplumsallaşmayı içeren dinli hayatın bir göstergesi olması açısından oldukça anlamlıdır. Ancak toplumun genelinde olduğu üzere teknolojik değişimler, küreselleşme ve modernleşme ile daha yakından ilişkide olan 14-18 yaş grubunda geleneksel değerlerin zayıflaması, halk dindarlığı olarak tanımlanabilecek geleneksel değerlerle bağı da zayıflatmışa benzemektedir. Geleneksel dindarlık, geleneksel değerlerde olduğu gibi modernleşme ile birlikte alan kaybetmektedir. Değişim dönemlerinde geleneksel değerlerin, değişimin önünde bir engel olarak görülmesi söz konusudur.³¹

³⁰ Asude Coşkunsever, "Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Temel Problemleri", *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 5 (30 Haziran 2022), 63.

³¹ Halil İbrahim Uçar- Ramazan Akkuş, "Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Türk Toplumunu", *Toplum Bilimleri Dergisi* 24/24 (2018), 124-125.

Tablo 6. Siyasi Değerler ile İman, Duygu, Etki ve İbadet Arasındaki İlişkiyi Belirlemek İçin Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları.

		İman	Duygu	Etki	İbadet
Siyasi Değerler	r	,236**	,275**	,264**	,165**
	p	,000	,000	,000	,000
	N	594	594	594	594

Siyasi değerler ile iman, duygu, etki ve ibadet arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon analizi yapılmış ve sonuçlar yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Çalışmamızda, siyasi değerler ile iman, duygu, etki ve ibadet arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Genel olarak yaş ve siyasi ilgi arasında negatif yönlü ilişkinin varlığı kabul edilmektedir. Ergen yaş grubu örgütlü yapılara, normlara ve kurallara karşı ilgisiz olarak nitelendirilir.³² 2013 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen ‘Türkiye Ergen Profili Araştırması’nda gençlerin edinmek istedikleri meslek sorusuna verilen cevaplarda ‘siyasetçi’ mesleği sondan ikinci sırada yer almıştır.³³ Dindarlık aynı zamanda tercihler üzerinde gerçekleşen bir kontrolü ima ettiği için dindarlığın siyasi değerlerde ortaya çıkacak seçimleri etkilemesi beklenmektedir. Siyasi değerlerle, dindarlığın ibadet boyutunun en düşük anlamlılık düzeyini teşkil etmesi ve en anlamlı ilişkinin etki boyutu ile çıkması, örneklem yaş grubunun dindarlık, siyaset ilişkisini davranışsal çıktılar yoluyla betimlediği şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak “*ergenlerde sosyal değerler ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki vardır.*” H1 hipotezimiz bilimsel değerler dışında doğrulanmaktadır. Bu ilişkinin literatürdeki değerler ve dindarlık araştırmalarına nispetle daha az anlamlı çıkması, araştırmanın pandemi döneminde gençlerin sosyalleşmesinin sekteye uğradığı bir zamanda yapılması ile ilgili olduğu belirtilebilir. Değerler ve dindarlık ilişkisine dair literatür incelendiğinde İpek’in 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır Fen Liselerinde okuyan öğrenciler ile gerçekleştirdiği 706 öğrencinin katıldığı araştırmada din ile ilgili hassasiyet, bilgi ve değerlerin öğrenildiği ilk kaynağın aile olduğu ortaya çıkarılmıştır. Öğrenciler toplumu öncelikle sosyal değerlerle ilintili olarak algulamaktadır.³⁴ Benzer şekilde 14-18 yaş arası 638 katılımcıdan alınan veriler neticesinde oluşan Kavun’un araştırmasında değerler ve dindarlık arasında pozitif anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.³⁵ Dünya çapında

³² Vefa Adıgüzel, *Gençlerin Siyasallaşması ve Siyasal Katılımında Kimlik ve Din Etkisi: Bingöl Örneği*, Doktora Tezi (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 116.

³³ Mustafa Turgut, *Türkiye Ergen Profili Araştırması 2*, Kamuoyu Araştırma Raporu (Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013) (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü), 306.

³⁴ İpek, *Fen Lisesi Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine İlişkin Tutumları ve Değer Algıları (Diyarbakır İli Örneği)*, III-V.

³⁵ Yusuf Kavun, *Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler*, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 84;138.

farklı toplumların hangi değerleri önceliğine dair bilgiler sunan Dünya Değer Araştırması (World Values Survey) 2017-2020 verilerine göre de Türk toplumu, aile, din, arkadaşlık ve iş değerlerine oldukça yüksek düzeyde önem vermektedir.³⁶

3.2. Ortaöğretim Öğrencilerinde Dindarlığın Alt Boyutlarının Sosyal Değerler ile İlişkisi

Tablo 7. İman Boyutu ve Sosyal Değerler İlişkisini Açıklamak İçin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları.

Değişken	B	Standart hata	β	t	p
Sabit	3.009	.081	.378	36.96	.000
İman	.173	.017		9.94	.000

Basit doğrusal regresyon analizi sonucunda imanın sosyal değerler ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur ($R=.37$, $R^2=.14$, $p<.05$). Dindarlık boyutları ile sosyal değerler ilişkisine dair basit doğrusal regresyon analizi sonucunda imanın sosyal değerler ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur. Buna göre iman sosyal değerlerin %14'ünü açıklamaktadır. Standardize edilmiş (β) katsayısı ve t değerleri incelendiğinde imanın sosyal değerlerin anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir. İman boyutunun siyasal değerlerle ilişkisinde diğer değerlere nazaran, en düşük anlamlılık seviyesine sahip olduğu görülür.

Tablo 8. Duygu Boyutu ve Sosyal Değerler İlişkisini Açıklamak İçin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları.

Değişken	B	Standart hata	β	t	p
Sabit	3.067	.065	.435	47.49	.000
Duygu	.173	.015		11.74	.000

Basit doğrusal regresyon analizi sonucunda duygunun sosyal değerler ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur ($R=.43$, $R^2=.19$, $p<.05$). Duygu boyutunun sosyal değerler ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur. Buna göre duygu sosyal değerlerin %19'unu açıklamaktadır.

³⁶ R. Inglehart vd., *World Values Survey: Round Seven- Country-Pooled Datafile Version*, Bilimsel Rapor (2020).

Tablo 9. Etki Boyutu ve Sosyal Değerler İlişkisini Açıklamak İçin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları.

Değişken	B	Standart hata	β	t	p
Sabit	3.168	.056	.438	56.86	.000
Etki	.157	.013		11.86	.000

Basit doğrusal regresyon analizi sonucunda etkinin sosyal değerler ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur ($R=.43$, $R^2=.19$, $p<.05$). Etki boyutu sosyal değerlerin %19'unu açıklamaktadır ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Ergenlik döneminde bireylerin ilgili olduğu konuların biri de ahiret inancı ve ölümden sonraki yaşamın varlığına dair sorgulamalardır. Ergenlerde etki ve duygu boyutunun diğer boyutlara oranla daha açıklayıcı bir ortalamaya sahip olması ergenlerdeki bu sorgulamalarla ilişkilendirilebilir.

Tablo 10. İbadet Boyutu ve Sosyal Değerler İlişkisini Açıklamak İçin Basit Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları.

Değişken	B	Standart hata	β	t	p
Sabit	3.178	.073	.290	44.83	.000
İbadet	.172	.023		7.37	.000

Basit doğrusal regresyon analizi sonucunda ibadetin sosyal değerler ile anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu bulunmuştur ($R=.29$, $R^2=.08$, $p<.05$). İbadet boyutu ise sosyal değerlerin %8'ini açıklamaktadır ve anlamlı bir ilişkiye sahiptir. Standardize edilmiş (β) katsayısı ve t değerleri incelendiğinde ibadetin sosyal değerlerin anlamlı bir yordayıcısı olduğu söylenebilir. Oranlara bakıldığında ibadetin sosyal değerler açısından en düşük anlamlı yordayıcı seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır. Bireyler ergenlik döneminde merak duygularının yüksek olması nedeniyle din ve tanrıya dair konularla ilgilidirler. Dindarlığın diğer boyutlarına nazaran ibadet boyutunun daha düşük anlamlı yordayıcı olması ergenlerin dini pratikte daha zayıf olduklarını düşündürmektedir.

Örneklem grubunu 14-18 yaş grubu ergenlerin oluşturduğu çalışmada sırasıyla duygu, etki ve iman boyutlarının toplumsal yaşamda değerlerin icrasında daha ön planda olması din ile kurulan ilişkinin maneviyat boyutunun ağır bastığını düşündürmektedir. İbadet boyutunun en düşük yordayıcı düzeyine sahip olması, bu yaş grubunda ibadetlere olan ilginin düşüklüğü ile ilgili olabilir. Ergenlerin içinde buldukları dönemin bir özelliği de olan çabuk sıkılma, istikrar sağlayamama durumları ibadetlerde de kendini göstermiş ve oranın düşük çıkmasına neden olmuş gözükmektedir. Nitekim konuyla ilgili yapılan

çalışmalarda ergenlik döneminde ibadetlerin daha az yapıldığı görülmektedir.³⁷ Konuyla ilgili yurtdışında yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir.³⁸ Sonuç olarak H2 hipotezimiz “*ergenlerde dindarlığın sosyal değerler üzerine anlamlı bir etkisi vardır.*” doğrulanmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma, ortaöğretim öğrencilerinde dindarlık ve sosyal değerler ilişkisini çok boyutlu sosyal değerler ve dindarlık ölçeklerinden oluşturulmuş anket formu yoluyla ve 604 katılımcıyla gerçekleştirilen alan araştırması neticesinde elde edilen veriler üzerinden açıklamaktadır. İstatistiki analiz sonucunda örneklem grubunu oluşturan ortaöğretim öğrencilerinde dindarlık ve alt boyutlarıyla sosyal değerler arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Literatüre yansıyan çalışmalarda ortaöğretim öğrencisi olan ve 14-18 yaş grubu olmaları nedeniyle ergen olarak tanımlanabilecek öğrencilerde benzer sonuçlar dikkat çekmektedir. Araştırmacı açısından üzerinde durulması gereken sonuçların; aile değerleri, bilimsel değerler ve siyasi değerler boyutlarında görüldüğü ifade edilmelidir. Aile değerleri ile dindarlık arasındaki pozitif ilişkinin özellikle etki boyutunda yoğunlaşması, bu yaş grubunda ailenin dindarlık noktasındaki etki gücünü koruduğunu düşündürmektedir. Bilimsel değerler ve dindarlık arasındaki negatif ilişki ise örneklem grubunun bilim ve dini uzlaştırmada sorun yaşadığını göstermektedir. Siyasi değerler noktasında ise düşük düzeyde anlamlı ilişki tespit edilmesi ortaöğretim öğrencilerinin dindarlığı siyasetin belirleyicisi olarak görmedikleri şeklinde okunabilir.

Dindarlıktan bağımsız olarak sosyal değerlerin içselleştirilmesinin içerisinde yaşanan toplum ile barışık bir kişilik geliştirilmesinde önemli bir etken olduğu söylenebilir. Bu boyutuyla ergenlerin sosyal değerleri ne oranda benimsediği, hem ergenlik döneminin genel karakteristik özellikleri hem içinde yaşanan zamanın şartları hem de kabul edilen değer sisteminin etkinliği ile açıklanabilir. Dindarlığın duygu ve etki boyutunun sosyal değerleri en çok açıklayan iki boyut olması dikkat çekicidir. Ergenlik döneminin belirgin özellikleriyle uyumlu olarak duygusallığın ve ahlaki gelişimin dindarlığı inşa etmedeki etkisi ön plandadır. Ayrıca ibadet boyutunun sosyal değerlerle ilişkisinde en az açıklayıcı puanı alması bu dönemde istikrarlı ilişkiler ve davranışlara sahip olmamaya açıklanabilir.

Son olarak sosyal değerlerin dindarlığın bir yordayıcısı olması din psikolojisi disiplini açısından kayda değerdir. Ayrıca belirli bir yaş grubunda dindarlığın inşasında değerlerin

³⁷ M. Taplamacioğlu, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”, *AÜİFD X* (1962); Celaleddin Çelik, *Şehirleşme ve Din* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2003); Behlül Tokur, *Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).

³⁸ Jeffrey S. Levin- Robert Joseph Taylor, “Age Differences in Patterns and Correlates of the Frequency of Prayer”, *The Gerontologist* 37/1 (01 Şubat 1997), 80.

rolünün anlaşılması bu yaş grubuna yönelik manevi danışmanlıkta kılavuz niteliği taşıyabilir.

Kaynakça

- Acat, Betül. *Ergenlerde Dindarlık, Değerler, İnternet Bağımlılığı Ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Adıgüzel, Vefa. *Gençlerin Siyasallaşması ve Siyasal Katılımında Kimlik ve Din Etkisi: Bingöl Örneği*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Asar, Çiğdem. *Lise Öğrencilerinin Tanrı Tasavvuru ile Değer Yönelimleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Yalova Örneği*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Aygün, Adem- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. "James W. Fowler ve İnanç Gelişim Teorisi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 6/1 (01 Mart 2006), 118-140.
- Bolat, Yavuz. "Bir Değer Ölçme Aracı: Çok Boyutlu Sosyal Değerler Ölçeği". *Turkish Journal of Education* 2/4 (31 Ekim 2013), 13-27. <https://doi.org/10.19128/turje.181067>
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü- Ciltli*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2017.
- Calp, Özcan. *Lise Son Sınıf Öğrencilerin Sosyal Değerlere Bakışı*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Cardoş, Roxana AI- Mone, I. S. "Religiousness, Spirituality and Work Values: A Step Forward for Work-Life Balance". *Journal of Evidence-Based Psychotherapies* 16/1 (2016), 67-77.
- Coşkun, Kemal. "Dindarlık ve Toplumsal Değerler: İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Üzerine Görgül Bir Çalışma (Ankara Örneği)". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 20/1 (30 Haziran 2020), 213-240. <https://doi.org/10.33420/marife.701335>
- Coşkun, Kemal. *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Din Anlayışı Ve Sosyal Değerler Algısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, A 2020.
- Coşkunsever, Asude. "Gelişim ve Din Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Temel Problemleri". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 5 (30 Haziran 2022), 47-80.
- Çayır, Celal. "Ergenlerin Dini İnanç, Şüphe ve Dini Tutumları Üzerine Bir Araştırma". *Bilimname* 1/2 (2014), 59-88.
- Çelik, Celaleddin. *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi, 1. bs., 2003.
- Doğan, Şahin. "Dindarlık-Muhafazakâr Aile Değerleri İlişkisi". <http://acikerisim.nku.edu.tr/xmlui/handle/20.500.11776/1486>
- Donahue, Michael J.- Benson, Peter L. "Religion and the Well-Being of Adolescents".

- Journal of Social Issues* 51/2 (1995), 145-160. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1995.tb01328.x>
- Duffy, Ryan D. "Spirituality, Religion, and Work Values". *Journal of Psychology and Theology* 38/1 (01 Mart 2010), 52-61. <https://doi.org/10.1177/009164711003800105>
- Duriez, Bart vd. "Dindarlık Hayatımızı Hâlâ Etkiliyor mu? Çeşitli Dindarlık Tiplerine Göre Değer Yapılarının Farklılaşmasını Destekleyen Yeni Deliller". çev. Veysel Uysal. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (23 Ocak 2014). <https://doi.org/10.15370/muifd.64771>
- Duska, Ronald F.- Whelan, Mariellen. *Moral Development: A Guide to Piaget and Kohlberg*. New York: Paulist Press, 1st edition., 1975.
- Erikson, Erik H. *The Life Cycle Completed*. New York: W. W. Norton & Company, Extended Version edition., 1998.
- Furseth, Inger Repstad, Pål. "Bireysel Dindarlık". çev. Mustafa Ulu. *Bilimname* 2013/2 (01 Haziran 2013).
- Ganzach, Yoav- Gotlibovski, Chemi. "Individual Differences and the Effect of Education on Religiosity". *Learning and Individual Differences* 36 (01 Aralık 2014), 213-217. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2014.10.007>
- Gül, Ali. *Yurt Dışındaki Türk Okullarında Öğrenim Gören Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Ahlaki Değer Düzeyleri*. Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Gülmez, Çiğdem. *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ahlaki Çözülme ve Dindarlık*. Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Güngör, Erol. *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*. Amsterdam: Ötüken Yayınları, 1. Basım., 1993.
- Güngör, Özcan. "Aile Değerleri", Değerler ve Toplum, Ed. Özcan Güngör, Ankara. Nobel Yayınları, 2022.
- İnglehart, R. vd. *World Values Survey: Round Seven- Country-Pooled Datafile Version*. Bilimsel Rapor (2020). <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>
- İpek, Yasemin. *Fen Lisesi Öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine İlişkin Tutumları ve Değer Alguları (Diyarbakır İli Örneği)*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 3. Baskı., 2017.
- Kavros, Peregrine Murphy. "Religiosity". *Encyclopedia of Psychology and Religion* (3rd ed. 2020 edition). ed. David A. Leeming vd. Springer, 15 Mayıs 2020.

- Kavun, Yusuf. *Ergenlerde Dindarlık ve İnsani Değerler*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kayır, Gökhan. *Ortaöğretim Öğrencilerinin Değer Algılarının İncelenmesi: Eskişehir İli Örneği*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Koç, Gülten. "Lise Öğrencilerinin Deizm Algısı: İstanbul Başakşehir Örneği". *Edebiyat Dilbilim Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 1/1 (12 Haziran 2022), 77-96.
- Koç, Mustafa. "Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/17 (01 Aralık 2004), 231-238.
- Lerner, Richard M. vd. "Understanding Developmental Systems in Adolescence: Implications for Methodological Strategies, Data Analytic Approaches, and Training". *Journal of Adolescent Research* 16/1 (01 Ocak 2001), 9-27. <https://doi.org/10.1177/0743558401161003>
- Levenson, Michael R. vd. "Religious Development from Adolescence to Middle Adulthood". *Handbook of the Psychology of Religion and Spirituality*. ed. Raymond F. Paloutzian - Crystal L. Park. Guilford Publications, 2005.
- Levin, Jeffrey S.- Taylor, Robert Joseph. "Age Differences in Patterns and Correlates of the Frequency of Prayer¹". *The Gerontologist* 37/1 (01 Şubat 1997), 75-88. <https://doi.org/10.1093/geront/37.1.75>
- Markstrom, C. A. "Religious Involvement and Adolescent Psychosocial Development". *Journal of Adolescence* 22/2 (Nisan 1999), 205-221. <https://doi.org/10.1006/jado.1999.0211>
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri (2 Cilt Takım): Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. çev. Özlem Akkaya, 2020.
- Schwartz, Shalom H.- Sagiv, Lilach. "Identifying Culture-Specifics in the Content and Structure of Values". *Journal of Cross-Cultural Psychology* 26/1 (Ocak 1995), 92-116. <https://doi.org/10.1177/0022022195261007>
- Seki, Tolga. *Ergenlerin Sosyal Görünüş Kaygısı ve Öznel İyi Oluşlarının Sahip Oldukları Değerler Açısından İncelenmesi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Stark, Rodney- Glock, Charles Y. *American Piety: The Nature of Religious Commitment (Patterns of Religious Commitment)*. Berkeley: University of California Press, 1968.
- Striženec, Michal. "Dindarlık ve Bilişsel Süreçler". çev. Abdulvahid Sezen. *Dinbilimleri Journal* 10/3 (Eylül 2010), 273-286.
- Taplamacıoğlu, M. "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket

Denemesi". *AÜİFD* X (1962).

Temur, Büşra. *İmam hatip lisesi 1 ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri-Gaziantep İli, Araban İlçesi Örneği*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Tokur, Behlül. *Klasik ve Güncel Konularıyla Din Psikolojisi*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2020.

Tokur, Behlül. *Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Turgut, Mustafa. *Türkiye Ergen Profili Araştırması 2*. Kamuoyu Araştırma Raporu. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2013.

Uçar, Halil İbrahim- Akkuş, Ramazan. "Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Türk Toplumunu". *Toplum Bilimleri Dergisi* 24/24 (2018), 115-140. <https://doi.org/10.29228/tbd.2007.24.659>

Uysal, Enver. "Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslâmî Erdemler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (01 Ocak 2003).

Vianello, Renzo. "Religious Beliefs and Personality Traits in Early Adolescence". *International Journal of Adolescence and Youth* 2/4 (01 Ocak 1991), 287-296. <https://doi.org/10.1080/02673843.1991.9747686>

Yaban, E. Helin. *Ergenler ve Beliren Yetişkinlerde Sosyal Değer Yöneliminin Gelişimsel, Sosyal-Bilişsel ve Bağlamsal Bir Model Çerçevesinde İncelenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.

Yapıcı, Asım. "Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 2/2 (01 Haziran 2002), 75.

